

РЕЦЕНЗИЯ

На представения дисертационен труд

„Приложение на стандарти по здравни грижи в извънболничната помощ“

от доц. **Силвия Борисова Димитрова, д.м.**

за придобиване на научна степен „Доктор на науките“

по специалност „Управление на здравните грижи“,

професионално направление 7.4 „Обществено здраве“

от област на висше образование: 7. Здравеопазване и спорт

от проф. д-р **Юлияна Крумова Маринова, дм**

Ръководител катедра по Социална медицина и здравен мениджмънт, Медицински факултет, Тракийски университет – Стара Загора

Настоящата рецензия представям в качеството си на член на Научното жури, определено със Заповед № Р-109-238/17.05.2018 г. и съгласно Заповед № Р-109-266/25.05.2018 г. на Ректора на Медицински университет „Проф. д-р Параскев Стоянов“ - Варна за провеждане на процедурата по защита на дисертационния труд на доц. **Силвия Борисова Димитрова, д.м.** за придобиване на научна степен „Доктор на науките“ на тема **„Приложение на стандарти по здравни грижи в извънболничната помощ“** към Катедра „Здравни грижи“ – факултет „Обществено здравеопазване“, Медицински университет „Проф. д-р Параскев Стоянов“ – Варна.

Представените документи по процедурата са в пълно съответствие с изискванията и са отлично подредени.

Кратки биографични данни за докторанта доц. Силвия Борисова, д.м.

Доц. Силвия Борисова завършва Полувисшия медицински институт – гр. Шумен със специалност „Детска медицинска сестра“ през 1991 г. Работи като медицинска сестра в отделение по „Неонатология“ към ОРБ гр. Шумен (1991-1994 г.) От 1994 г. до 2005 г. е преподавател и ръководител на специалност „Медицинска сестра“ в Медицински колеж гр. Шумен. От 2006 година до момента е преподавател в Медицински университет гр. Варна, катедра „Здравни грижи“, Факултет по обществено здравеопазване, като заема последователно длъжност „преподавател“, „асистент“, „главен асистент“ и от 2013 година „доцент“. Последователно развива своите умения като професионалист и преподавател чрез многобройни квалификационни курсове в системата на продължаващото обучение (30 квалификационни курса). Придобива ОКС „бакалавър“ по специалност „Социална

педагогика от 1999 г. и ОКС „магистър“ по специалност „Социални дейности“ със специализация „Социална администрация“ от 2001 г..

Доц. С. Борисова има придобита в системата на СДО специалност „Обществено здравеопазване“ от 2013 г. Владее и ползва в работата си руски и английски език.

Общо описание на дисертационния труд: Представеният за рецензия дисертационен труд отговаря на изискванията, посочени в Закона за развитие на академичния състав и Правилника за неговото приложение. Съдържа 270 стандартни машинописни страници, от които:

- Заглавна страница - 1 страница;
- Съдържание – 4 страници (стр. 1-4);
- Използвани съкращения – 2 страници (стр. 5-6);
- Въведение - 3 страници (стр.5-9);
- Глава първа. Литературен обзор – актуалност на проблема – 80 страници (стр. 10-90);
- Глава втора: Цел, задачи, материал и методология на проучването- 15 страници (стр.91-105);
- Глава трета: Теории в сестринството и възможности за промяна в настоящата практика – 33 страници (стр.106-139);
- Глава четвърта: Прилагане на стандарти по здравни грижи в дейността на медицинската сестра - 43 страници (стр. 140-183);
- Глава пета: Законодателни инициативи за подобряване на професионалния, обществен и социален статус на сестринството – 16 страници (стр. 184-200);
- Глава шеста: Възможност за регулиране на професионалните дейности, които медицинската сестра извършва самостоятелно – 16 страници (стр. 201-227);
- Глава седма: Изводи, препоръки, предложения и приноси – 8 страници (стр. 228-234);
- Използвана литература – 21 страници (стр. 235-256);
- Приложения – 13 страници – 3 приложения (стр.257-270).

Дисертационният труд е онагледен със 48 фигури и 18 таблици. Библиографията съдържа 275 източника, от които 157 на кирилица, 109 на латиница и 9 интернет източника.

Темата на дисертационния труд: **„Приложение на стандарти по здравни грижи“** е отлично подбрана, в пълно съответствие с научната област, правилно формулирана и отразява целта на научното проучване. **Актуалността** на темата е обоснована много добре. Сестринството е актуална концепция, която поставя през здравните грижи сериозни задачи, изпълнението на които позволява коренна промяна в организацията на дейностите на медицинската сестра. Разширените професионални компетенции, предполагат прилагането на съвременни подходи към оказване на грижи, основани на правила и норми

за добра сестринска практика. Тази дейност е необходимо да бъде целенасочена и систематизирана, за да позволи използването на значителен ресурс в здравеопазването, който е в състояние да подкрепи действията за подобряване на общественото здраве. Разширяването на пълномощията на медицинската сестра, повишаването на престижа на професията, е предизвикателство за предоставяне на здравни грижи, в унисон с променящите се условия и нарастващите потребности на населението.

Това поражда необходимостта от детайлно проучване на проблема и прилагане на правила за добра сестринска практика, чрез стандарт по здравни грижи в извънболничната помощ.

Глава първа: Анализ на литературата по проблема по обем обхваща една трета от дисертацията (30%). Представен е в три части: *✓Здравни грижи и сестринство – същност и съвременно развитие* *✓Добра сестринска практика – гаранция за качеството на здравните грижи* *✓Стандарт по здравни грижи – приоритет на съвременната грижа.* Използваните литературни източници са достатъчни като брой, представляват научни публикации на български и чуждестранни изследователи, както и официални национални и международни политически, законодателни, нормативни документи и анализи, добросъвестно цитирани от докторанта. Изложението е задълбочено, написано е с точен и разбираем език. Обзорът завършва с изводи в 4 пункта, като максимално синтезират неговото съдържание. Като цяло литературният обзор е с **приносен характер** и представлява солидна база за собственото проучване. Днес в повечето страни сестринството е самостоятелна и независима професия със собствен периметър на действие в областта на здравните грижи. В страните от Европейския съюз, Канада, САЩ и др. сестринските грижи са напълно интегрирани, регламентирани и публично финансирани в здравните системи. Професионалните дейности, които медицинската сестра извършва в процеса на лечение, рехабилитация, профилактика и промоция на здраве са изключително важна част от цялостните здравни грижи. В България няма нормативно въведени стандарти по здравни грижи които да ръководят дейността на медицинските сестри за прилагане на качествената грижа в извънболничната помощ.

Цел, задачи и методика на проучването: Целта на дисертационния труд е формулирана точно и ясно: *„да се проучат и анализират възможностите на извънболничната помощ за прилагане на стандарти по здравни грижи в професионалните дейности, които медицинските сестри могат да извършват самостоятелно“.*

Задачите, които изследователя си поставя, са сведени до 8, добре дефинирани и пряко свързани с поставената цел. Формулирани са **4 работни хипотези**, отправна точка в дисертационния труд с отчитане на етапа на индивидуализиране на сестринските грижи и поемането на нови, по-високи отговорности от медицинската сестра в процеса на оказване на здравни грижи. В тази част от дисертацията подробно и добросъвестно се описват **организацията и методиката на собственото проучване, което включва:** *✓ Анализ на теориите в сестринството и възможности за промяна на настоящата практика* *✓ Анализ на нормативната уредба, регулираща професионалните дейности, които медицинската сестра може да извършва по назначение или самостоятелно;* *✓ Проучване на информираност, нагласи и готовност на медицинските сестри в извънболничната помощ за изпълнение на стандарти по здравни грижи.*

За постигане на целта и задачите са **планирани и проведени следните изследвания:**

- ✓ Анализ на нормативната уредба регулираща професионалните дейности, които медицинската сестра може да извършва по назначение или самостоятелно;
- ✓ Проучване на информираност, нагласи и готовност на медицинските сестри в извънболничната помощ за изпълнение на стандарти по здравни грижи;
- ✓ Проучен опит за регулиране на професионалните дейности на медицинската сестра в самостоятелна сестринска практика в Норвегия;
- ✓ Анализ на сестринската практика в извънболничната помощ в България - качествено проучване на мнението на експерти от системата;
- ✓ SWOT анализ на здравните грижи в извънболничната помощ и тяхното значение в условията на съвременното здравеопазване;

Използваните изследователски методи са подходящи, адекватни на поставените задачи, описани подробно от докторанта. Приложена методика за оценка на практическата значимост на основните теории в сестринството. За целта са разработени критерии, за съпоставимост на концепции и резултати със съдържание, което включва концепция на теориите, област на приложение, социална и практическа значимост. Прегледът на достъпната литература е направен с използване на кумулативен индекс за здравни грижи, сестринство, медицинска сестра, професионален стандарт, компетенции, в специализирани медицински бази данни – Medline complete, PubMed, Web of science, Science Direct, през периода м. октомври 2005г. – м. февруари 2018г.

Проведеното е **собственото комплексно количествено проучване, в което са обхванати 523 респонденти.** Обект на проучването са: ✓ **медицински сестри**, практикуващи в лечебни заведения от първичната медицинска помощ от Северна и Югоизточна България (Варна, Добрич, Търговище, Шумен, Бургас, Девня, Стара Загора) – обхванати са професионалисти по здравни грижи от 347 индивидуални и групови практики, които са над 39% от практиките в двете области на страната; ✓ **медицински сестри**, работещи в самостоятелни сестрински структури – Helse Fona, haugesund/surgical mid; Nursing home Udland; Nursing home Bjorgen; Nursing home Centrum в град Хаугесунд, Норвегия, за предоставяне на самостоятелни сестрински грижи в лечебното заведение и в дома на пациента – патронажни грижи. Обхванати са 24 специалисти, които са 75% от работещите в тези структури; ✓ **експерти** – членове на ръководни органи на БАПЗГ и ръководители на регионални колегии към асоциацията (26).

Приложен е **собствено разработен инструментариум** за постигане на поставените изследователски задачи. **Анкетната карта** за проучването при медицинските сестри практикуващи в лечебни заведения на извънболничната помощ **и въпросниците за стандартизирано интервю** за проучването при медицински сестри, работещи в самостоятелни практики в град Хаугесунд, Норвегия и експерти са описани подробно и са приложени към дисертацията.

Резултатите от собствените проучвания се представят в **глави трета, четвърта, пета и шеста. Резултатите и обсъжданията** са най-обширната част от дисертационния труд - 118страници (45% от целия обем).

Изложението в тази част е структурирано, следвайки последователността на задачите в дисертационния труд, логически обвързано с представянето и обсъждането на резултатите, подходящо онагледено с фигури и таблици:

- **Глава трета**, разработена в 2 раздела, съответни на изследователските цели и задачи: ✓ *Анализ на теоретичните схващания в сестринството като основа за генериране на надграждащи познания и насоки в развитието на професията;* ✓ *Теоретична рамка на компетентностите на медицинската сестра за приложение на стандарти в практиката – международен опит.*

- **Глава четвърта**, разработена в разделите: ✓ *Анализ на организацията на сестринските дейности по утвърдени стандарти – международен опит;* ✓ *Регулиране на професионалните дейности на медицинската сестра в самостоятелна сестринска практика в Норвегия;* ✓ *Информираност, нагласа и готовност за приложение на стандарт по здравни грижи;*

- **Глава пета**, разработена в раздели: ✓ *Анализ на нормативната уредба регулираща професионалните дейности, които медицинската сестра може да извършва по назначение или самостоятелно;* ✓ *Изработване и приемане на стандарт по здравни грижи, съобразен с европейското законодателство и отговарящ на медицинските практики, базирани на доказателства;*

- **Глава шеста**, разработена в раздели: ✓ *SWOT анализ на здравните грижи, оказвани от медицинската сестра в извънболничната помощ и тяхното значение в условията на съвременното здравеопазване;* ✓ *Стандарт за здравни грижи, за дейностите, които медицинската сестра извършва самостоятелно в извънболничната помощ;*

Доц. Силвия Борисова, д.м. добросъвестно и отговорно борави със статистическите данни, умело представя и анализира резултатите от количествените проучвания с медицински сестри и експерти с приложение на подходящи статистически методи. Резултатите са представени паралелно за отделните групи, внимателно се съпоставят и интерпретират. Проучването при респондентите от посочените по-горе групи очертават тяхната убеденост, че регулирането на самостоятелните дейности на медицинската сестра в извънболничната помощ, ще определи автономността, непрекъснатостта и качеството на здравните грижи. Според проученият опит за самостоятелна сестринска практика, установен в Норвегия, стандартите по здравни грижи очертават професионалната рамка, обхвата и границите на отговорност в оказване на здравните грижи. Давам висока положителна оценка на тази част от дисертационния труд.

Следва да подчертая умелото прилагане на SWOT анализ за оценка на силни и слаби страни на здравните грижи, оказвани от медицинската сестра, в извънболничната помощ, както възможности и заплахи пред тях за въвеждане на професионални стандарти. Напълно приемам представените силни и слаби страни, възможностите и заплахите при оказване на дейности, които медицинската сестра може да извършва самостоятелно в извънболничната помощ.

Бих искала да поставя акцент на представянето на същността и структурата на стандарт по здравни грижи. Той е предложен с цел подпомагане в систематизирането на дейностите извършвани самостоятелно от медицинската сестра и насърчаване на холистичния подход при работа с пациента и неговото семейство.

Доц. Силвия Борисова представя компонентите на стандарта по здравни грижи - стандарт за професионална компетентност, стандарт за етика в сестринството и стандарт

за добра здравна грижа. Ясно е очертана основната цел на професионалните стандарти – да осигурят процес на управление на здравните грижи и да предоставят безопасна и основана на научни доказателства и компетентност сестринска практика.

Структурата на предложеният стандарт за здравни грижи включва: ✓ *Общи положения*; ✓ *Вид професионална дейност*; ✓ *Характеристика на професионалната дейност*; ✓ *Професионални стандарти*; ✓ *Характеристика на професионалните стандарти*; ✓ *Компетенции за изпълнение на стандарт*.

Изводите, препоръките и приносите от дисертационния труд са представени в глава седма от дисертацията. Изводите са формулирани в 15 пункта, съответно на поставената изследователска цел и задачи и максимално синтезират получените резултати. Приемам голяма част от така формулираните изводи. Като най-значими бих посочила:

✓ Практиката, основана на доказателства, според теоретичния анализ, създава условия за действия, насочени към промяната в схващанията за сестринство и утвърждаване на автономност в извънболничната медицинска помощ.

✓ Професионалните стандарти утвърдени в дейността на медицинската сестра на редица страни от Европа, спомагат да се приложат безопасни практики за пациента, да се делегират задачи на други медицински специалисти, да се регистрира, отчете и поеме отговорност за всяко предприето действие и оказана грижа на пациента.

✓ Според проученият опит за самостоятелна сестринска практика, установен в Норвегия, стандартите по здравни грижи очертават професионална рамка, обхвата и границите на отговорност в оказване на здравните грижи.

✓ Честата ревизия и актуализация на стандарт е затруднение, посочено в най-голяма степен при медицинските сестри от самостоятелните практики (74.34%).

✓ Правната регламентация създава възможност за самостоятелната дейност на медицинската сестра, като за практиката, която може да се осъществява в самостоятелно, е необходимо да бъде в съответствие със определените професионални дейности по Наредба №1 от 8 февруари 2011г.

✓ Всички експерти потвърждават необходимостта от прилагане на стандарт по здравни грижи в професионалните дейности, които извършва медицинската сестра самостоятелно.

✓ Стандартите по здравни грижи са очертани като приоритет в съвременната практика от анкетиранияте медицински сестри (73%).

✓ Изразената нагласа и готовност от медицинските сестри (54%) за прилагане на иновационни практики, ще ускори нормативното им въвеждане в практиката.

✓ Параметрите на действие на съвременната медицинска сестра при оказване на здравни грижи в извънболничната помощ ясно се осъзнават от медицински сестри (76%) и експерти (82%).

✓ Анализирайки условията на сестринска практика у нас, както и откриване на съответствия в прилагането на индивидуален подход в грижите, считаме за подходящо въвеждането на професионален стандарт по здравни грижи, в извънболничната помощ, за дейностите, които медицинската сестра извършва самостоятелно.

✓ Регулирането на самостоятелните дейности на медицинската сестра в извънболничната помощ, според анкетиранияте лица, ще определи автономността, непрекъснатостта и качеството на здравните грижи (73%).

✓ Стандартите по здравни грижи ще очертаят рамката на дейностите, извършвани от медицинските сестри в болничната помощ, ще повлияят върху нормативното утвърждаване на сестринската практика и ще представят критериите за обективно оценяване на дейностите, извършвани от медицинската сестра, мнение, изказано от всички експерти.

Препоръките, изхождащи от дисертационния труд, доц. Силвия Борисова представя към Министерството на здравеопазването, към Българската асоциация на професионалистите по здравни грижи, към Образователните институции и към Ръководствата на лечебните заведения. Към Министерството на здравеопазването препоръките са четири: да обсъди и утвърди стандарти по здравни грижи, извънболничната помощ, за професионалните дейности, които медицинската сестра извършва самостоятелно; да регламентира правила за добра здравна грижа в практиката на медицинската сестра, което ще повиши ефективността на здравното обслужване; да разкрие самостоятелен отдел по здравни грижи в организационната структура на Министерство на здравеопазването; да се създаде възможност за разкриване на самостоятелни сестрински практики за обслужване на пациенти в лечебно заведение или в дома, чрез обсъждане и съдействие от Дирекция „Промоция и профилактика на болестите и зависимостите“ и Дирекция „Медицински дейности“ към Министерство на здравеопазването. Към Българската асоциация на професионалистите по здравни грижи препоръките са: да обсъди и съдейства за въвеждане на унифициран модел на здравни грижи за сестринската практика в България; да инициира нормативно въвеждане на стандарт по здравни грижи, който ще установи единни изисквания към обхвата и качеството на професионалната дейност на медицинската сестра в извънболничната помощ. Препоръката насочена към Образователните институции съвместно с експерти от БАПЗГ да разработят критерии за определяне на компетенциите на медицинската сестра за изпълнение на стандарт по здравни грижи. Към ръководството на лечебните заведения е направена препоръка съвместно със Съвета по здравни грижи да разработи правила за добра здравна грижа, в съответствие с обхват, компетентност, профил и специфика на дейност на медицинската сестра във всяко лечебно заведение.

Предложения са отправени към:

✓ Националният съвет по качество към БАПЗГ, съвместно с експерти от образователните институции и практика, да разработят единни изисквания към обхвата и качеството на професионалната дейност на медицинската сестра в извънболничната помощ;

✓ Националният съвет по качество към БАПЗГ, съвместно с експерти от образователните институции и практика, да подготвят и внесат за обсъждане стандарт по здравни грижи, за професионалните дейности, които медицинската сестра извършва самостоятелно;

✓ Образователните институции, съвместно с експерти от практиката на медицинската сестра да определят национални образователни стандарти и учебни програми за обучение на студенти по специалност „Медицинска сестра“, програми за следдипломно обучение, ръководства и указания за провеждане на продължаващо обучение;

✓ Съвместно образователните институции с главните медицински сестри на лечебните заведения, в съдействие с БАПЗГ да изготвят критерии за отчитане на дейностите на медицинската сестра, както и специфична документация за регистриране;

✓ Образователните институции совместно с експерти от Националния съвет по качество към БАПЗГ, да определят областите за развитие на клиничната практика, която осигурява безопасни грижи за пациента и подкрепяща среда за упражняване на професията.

Приносите във връзка с дисертационния труд са представени в 19 пункта като такива с **теоретичен и практически характер**. Приемам така формулираните приноси, отразяващи и същевременно максимално синтезиращи същността на представения за оценка дисертационен труд. Приносите с **теоретичен характер** са: ✓ Направен SWOT анализ на здравните грижи, оказвани от медицинската сестра в извънболничната помощ и тяхното значение в условията на съвременното здравеопазване; ✓ Анализирани хронологично и по съдържание теории в сестринството, с изведено значение за утвърждаване на автономност на сестринските грижи в извънболничната практика; ✓ Изведено значението на сестринството като решаващ фактор за успешното изпълнение на стратегическия план в развитието на здравните грижи; ✓ Направен преглед на цялостната концепция в прилагането на стандарти по здравни грижи за постигане на качество в сестринските грижи; ✓ Проучен и анализиран опит на различни страни в прилагане на стандарти по здравни грижи; ✓ Проучен международен опит за работа по утвърден стандарт по грижи в самостоятелна сестринска практика; ✓ Очертана рамка на компетенциите на медицинската сестра за самостоятелна дейност; ✓ Проучени законодателни инициативи за подобряване на професионалния, обществен и социалния статус на сестринството; ✓ Анализ на нормативната уредба регулираща професионалните дейности, които медицинската сестра може да извършва по назначение или самостоятелно; ✓ Изведена възможност за изработване и приемане на стандарт по здравни грижи, съобразен с европейското законодателство и отговарящ на медицинските практики, базирани на доказателства; ✓ Анализ възможностите за нормативно въвеждане на стандарт по здравни грижи; ✓ Анализ на законодателната възможност за реално работещи самостоятелни сестрински практики в извънболничната помощ. Приноси с **практически характер** са: ✓ За първи път е определена готовността на медицинските сестри за въвеждане и прилагане на стандарт по здравни грижи; ✓ За първи път са проучени нагласите на медицинските сестри за регулиране на самостоятелните дейности; ✓ За първи път е проучен международен опит за самостоятелна сестринска практика; ✓ Предложени са нови подходи в организацията на сестринските дейности с цел осъществяване на взаимосвързаните и независими сестрински намеси; ✓ Задълбочено изследване на информираност, нагласа и готовност за прилагане на стандарт по здравни грижи; ✓ Предложен е структуриран стандарт по здравни грижи в извънболничната помощ, за дейности, които медицинската сестра извършва самостоятелно; ✓ Разработени са компетенции за изпълнение на стандарт по здравни грижи в извънболничната помощ;

Във връзка с дисертационния труд докторантът доц. Силвия Борисова Димитрова, д.м. представя **11 публикации**.

Авторефератът отговаря на изискванията, разработен е на 118 страници, правилно структуриран, написан с ясен и точен език и отразява съдържанието на дисертационния труд.

Препоръки: Конкретно към дисертационния труд нямам такива.

ЗАКЛЮЧЕНИЕ:

Представеният за рецензия дисертационен труд представлява цялостна, оригинална разработка, която определено притежава достойнствата на завършен научен труд, за който бих искала да подчертая:

- неговата актуалност и значимост за здравната политика на национално и регионално ниво;
- комплексен характер на научното изследване;
- научно наблюдение с използване на собствен инструментариум за провеждане на количествено емпирично социологическо изследване;
- добросъвестно и коректно представяне и анализ на резултатите от емпиричното социологическо изследване;
- разработен стандарт по здравни грижи;

Давам **положителна оценка** на представения от доц. Силвия Борисова Димитрова, д.м. - докторант към Катедра „Здравни грижи“ – факултет „Обществено здравеопазване“, Медицински университет - Варна, дисертационен труд на тема: „**Приложение на стандарти по здравни грижи в извънболничната помощ**“.

Давам своя положителен вот „**ДА**“ и препоръчвам на Уважаемото научно жури да гласува за **присъждане на научна степен „Доктор на науките“ на доц. Силвия Борисова Димитрова, д.м.** по специалност „**Управление на здравните грижи**“, професионално направление 7.4 „**Обществено здраве**“ от област на висше образование 7. **Здравеопазване и спорт.**

12.06.2018

гр. Стара Загора

Рецензент:

проф. д-р Крумова Маринова, дм